

A NYÁR ÉS FŰZ FAJTAVÁLASZTÉK TÁVLATI BŐVÍTÉSE*

PALOTÁS FERENC

tudományos főmunkatárs, igazgató,

ERTI, Sárvár

Dr. TÓTH BÉLA

a mezőgazdasági tudományok kandidátusa, tudományos tanácsadó, igazgató

ERTI, Püspökladány

Arra a kérdésre, hogy miért van szükség a nyár és fűz fajtaválaszték bővítésére, tömören így lehet megadni a választ: a mennyiségi és minőségi termelés növelése, továbbá a nyár- és fűztermesztés biztonságának a fokozása érdekében.

A mennyiségi termelés növelésének két útja lehetséges: az egyik a mind nagyobb növekedési erélyű, mind nagyobb összfatermést produkáló fajták bevezetése a köztermesztésbe, a másik út a nyár- és fűztermesztés területi kiterjesztése. Mindkét mód a fajtaválaszték bővítését igényli. A mennyiségileg nagyobb, különösen pedig az értékében megemelt fatermés mindenekelőtt a jobb nyárfatermőhelyeken feltételezi a fajtaválaszték bővítését, a genetikai potenciáljukban a mennyiségi és minőségi többletet nyújtó klónok bevezetése révén. A nyár- és fűztermesztés területi kiterjesztése viszont mindenekelőtt olyan klónok köztermesztésbe vonását kívánja meg, amelyeknek az alkalmazkodó képessége, azaz a termőhelytűrése tágabb. Már csak az eddig körvonalazott termesztési igények és feltételek kielégítése is a fajtaszortiment jelentős bővítését teszi elkerülhetetlenné.

A nyár- és fűztermesztés biztonságának a fokozása mindenekelőtt a betegségekkel szemben ellenálló fajták termesztését kívánja meg. Magyarországon e tekintetben kiemelkedően a *Dothichiza populea* károsítása, ill. vele együtt más kórokozók által is előidézett kéregfekély betegség játszik szerepet. Nyugat- és Dél-Európában más, járványokat és tömeges nyárfapusztulást előidéző kórokozók fenyegetik a kultúrákat. Ezek ugyan eddig nálunk számottevő vagy járványszerű megbetegedéseket nem idéztek elő, de ismeretes, hogy a körülmények megváltozása vagy más okok addig veszélytelennek mutatkozott kórokozók járványszerű fellépését és pusztítását válthatják ki. Éppen a Nemzetközi Nyárfabizottság 1979 őszi liszaboni ülésén számoltak be a résztvevők Európa-szerte fellángolt nyárfapusztulásról. Egybehangzó vélemény szerint ennek alapvető oka, hogy az európai nyárfatermesztést alig

* Előadás az Erdészeti és Faipari Tudományos Ülés nemesítési szekció ülésén, 1980. február 27.

néhány klón — Dél-Európában az 'I—214' olasz nyár, Nyugat-Európában e mellett az óriásnyár — uralja. A monoklonális nyárfatermesztés megsemmisítő katasztrófák veszélyét idézi elő. Ezt csakis a sokklónú nyárfatermesztési rendszerrel lehet ellensúlyozni.

Az eddig említett kívánalmak mellett úgyszintén nem elhanyagolható körülmény, hogy a köztermesztésbe vont nyár- és fűzfajták megfeleljenek a termesztés-technológiai igényeknek és feltételeknek is. Azaz az adott technikai-technológiai és munkaszervezési lehetőségeket alapul véve, racionálisan és gazdaságosan legyenek természetethetők. Termesztéstechnológiai oldalról tekintve, a klónoktól ezeket kívánjuk meg:

- a kezdeti növekedésük erőteljes legyen, hogy mihamarabb kinőjenek az intenzív ápolásokat igénylő fiatalkori állapothól;
- a törzsalak egyenes, a koronán végigfutó legyen. Ez nemcsak az értékesebb választékok arányát növeli, hanem előfeltétele a többcélú fakitermelőgépek okszerű alkalmazásának is;
- finoman ágasodó legyen; ez csökkenti a nyesési igényt, ill. a szükséges nyesések könnyebben elvégezhetők, gépesíthetők; de a finomágúság az előfeltétele a gallyazógépek okszerű alkalmazásának is;
- a vágásérettségi kor tágabb határok között mozoghasson, azaz a klón szükség esetén túltartható legyen a fa minőségének a romlása nélkül;
- dugványozással könnyen szaporítható legyen.

Ugyancsak termesztés-technológiai oldalról kívánatos, hogy legyenek különböző fakadási időpontú klónjaink, mert ezekkel a tavaszi ültetés időtartama jelentősen széthúzható. Előnyös továbbá, ha vannak sima, finomabb kérgű klónjaink, amelyeknél a kéreghányad jelentékenyen kisebb, másfelől korán parásodó, durvakérgű klónok, amelyeknél a vadkárosítás veszélye mérsekeltebb. Végül nem közömbösek a használhatósági tulajdonságok a faanyagfeldolgozás igényeit tekintve.

Ismeretes, hogy az ez idő szerint köztermesztésben álló és kizárólagos elterjedtségű három nemesnyár fajtánk a felsorolt feltételeknek, kívánalmaknak csak részben felelnek meg. Az 'I—214' olasz nyár nagyon hátrányos tulajdonsága a jellegzetesen durva ágassága, valamint a koronában ágakra bomló törzs. Az óriásnyár termesztése nem biztonságos a nagyfokú Dothichiza-érzékenysége, a kéregfekély-megbetegedés miatt. A korai nyár a kezdeti lassú növekedési erélye folytán csak hosszabb idő múltán nő ki az ültetést követő intenzív ápolás-igényű szakaszból. Mindezek következtében e nyárfajták kisebb-nagyobb mértékű helyettesítése, részben felváltása indokolt.

A korábbi fajtaminősítések eredményeképpen úgyszintén köztermesztésre engedélyezett az 'OP—229' nyár és az 'I—154' olasz nyár. Ez utóbbi inkább csak a monoklonális termesztést ellensúlyozó fajtaválaszték bővítését szolgálja, mivel pl. az 'I—214' olasz nyárhoz képest előnyösebb tulajdonságokkal nem rendelkezik. Az 'OP—229' nyár révén azonban kiváló tulajdon-

1. kép. 7 éves 'OP-229'-nyár parcella, időszakosan túlnedvesedő homoki határtermőhelyen (Nyírkáta, nyár-klónkísérlet)

2. kép. 10 éves 'BL'-nyár parcella, többletvízhatástól független, vályog talajú, mély termőrétegű termőhelyen (Balmazújváros, nyár klónkísérlet)

ságú fajtával bővült a fajtaválaszték. A kezdeti növekedése erőteljes, de később is megtartja ezt a tulajdonságát; fatermése vetekszik az 'I—214'-ével, esetenként túl is haladja. A termőhelytűrése az 'I—214' olasz nyárénál is tágabb; az eddigi tapasztalatok szerint jó eredménnyel termeszthető az optimális termőhelyeken kívül egyfelől a szárazabb csernozjom jellegű talajokon, másfelől az időszakosan túlnedvesedő réti és lápi eredetű talajokon, de jó tapasztalataink vannak alföldi mélyben enyhén sós kötött talajokon is. Előnyös tulajdonsága a keskeny koronaalak, a koronán végigfutó törzs, a korona felső részén az ágak finomsága. Hátrány, hogy fiatal korban dúsan ágasodik, az ágak némelyike hajlamos a durva megvastagodásra, ezért a tisztítási korrig intenzív nyeséseket igényel. Ez az ágasodási jelleg azonban csak a korona alsó részére jellemző, amikor is az ágak még a földön dolgozva eltávolíthatók. Az 'OP—229' nyárfaklón szélesebb körű üzemi elterjesztése a közelmúltban indult meg.

A most folyó és végéhez közeledő újabb fajtaminősítés előkészítésénél és a bírálati eljárás során már kifejezetten az ismertetett minőségi kívánalmak

teljesítése került előtérbe. Ez a fajtaminősítés további 8 nyárfaklónra és két fűzklónra terjed ki. Alapvető kívánalom, hogy valamilyen tulajdonságban múlják felül a már köztermesztésre engedélyezett fajtákat, vagy olyképpen bővítsék a fajtaválasztékot, hogy az lehetőséget adjon a kevés klónú, mintegy monokultúras termesztés megszüntetésére, valamint egyes termesztéstechnológiai és termesztés-szervezési kívánalmak kielégítésére. A következőkben ezen újabb klónokból ismertetünk néhányat.

A bevezetésre javasolt új nyárfajták közül az egyik legkiválóbb a Casale Monferrato-i olasz Nyárfakutató Intézettől kapott 'BL' elnevezésű euramerikai nyárfaklón. A fatömeghozama az 'I—214'-ével megegyezik vagy némileg felülmúlja, de nagyobb térfogatsúlya révén a szárazanyagproduktója mintegy 25%-kal több. A rözse egyenes, hengeres, a koronán végigfutó, ágassága jóval kedvezőbb, mint az 'I—214'-é. A kéregfekéllyel, *Dothichiza*-fertőzéssel szemben teljesen rezisztens. A kései fagyok csak egészen szélsőségesen exponált helyeken károsítják, enyhe mértékben. Az 'I—214' olasz nyár számára megfelelő termőhelyeken kívül eredményesen termesztendő az időszakosan nagyobb mérvű talajvízhatásnak kitett területeken is.

Az 'I—273' euramerikai olasz nyár az 'I—214' klónhoz hasonlóan erőteljes, gyorsnövésű fajta. A fatömege alig marad alatta az 'I—214'-ének, nagyobb térfogatsúlya folytán azonban a szárazanyagproduktója csaknem 30%-kal felülmúlja amazét. Jellemzően finoman ágas. Nagy értéke, hogy kiváló növekedését a lápi eredetű talajokon is megtartja; ezért, valamint az itt mutatott kedvező egészségi állapota folytán (itt mérsékelt *Dothichiza*-érzékeny) lehetővé teszi a nyárfatermesztés biztonságosabb kiterjesztését az ilyen jellegű termőhelyekre. Alkalmas a korai nyár leváltására ezeken a termőhelyeken.

A 'Blanc du Poitou' Franciaországban szelektált euramerikai nyárhibrid. A bevezetésre javasolt magyar elnevezése „Poatu-nyár”. Növekedése kezdettől fogva erőteljes; megközelíti, esetenként eléri az 'I—214' olasz nyárrét, de térfogatsúlya ezénél 10%-kal nagyobb. Fája furnírgyártásra is kiváló. Ágasodása jóval finomabb az 'I—214'-énél; a törzse a koronán végigfutó. Némi hátrányt jelent a törzs alsó részének enyhe síkgörbesége, ez azonban az idős fáknál nem feltűnő. A *Dothichiza*val, kéregmegbetegedéssel, a Marssonina-s levélbarnulással szemben jóval ellenállóbb az óriásnyárnál és a korai nyárnál; csupán mérsékelt érzékeny. A termőhelytűrése széles skálájú: a hidrológiai szélsőségeket jól elviseli. Minthogy a külterjesebb kezelést is jól tűri, előnyösen telepíthető a hullámtereken. Túltartható a faminőség romlásának kockázata nélkül, teljesen hasonlóan a korai nyárhoz. Kedvező tulajdonságai alkalmassá teszik a fajtaszortiment bővítésére, az óriásnyár esetenkénti, a korai nyár általános leváltására.

A 'H 490—3' jelű klón Kopeczky Ferenc sárvári euramerikai hibridje. A bevezetésre javasolt magyar elnevezése 'Pannónia' nyár. Kezdetlől fogva

3. kép. 11 éves 'I-273'-nyár parcella, állandó talajvízhatású, mélyben sós lápos réti talajú, közepes termőrétegmélységű termőhelyen (Tyukod—Ecsedi-láp, nyár klónkísérlet)

4. kép. 10 éves 'Blanc du Poitou'-nyár parcella, többletvízhatástól független, vályog talajú, mély termőrétegű termőhelyen (Balmazújváros, nyár klónkísérlet)

erőteljes növekedésű. Fatömeghozama az 'I—214'-ével azonos, térfogat-súlya azonban mintegy 25%-kal nagyobb. Törzsalakja, koronaalakja, ágrendszere az óriásnyáréhoz hasonló, rendelkezik az óriásnyár minden kedvező alaki és ezekkel kapcsolatos termesztés-technológiai tulajdonságaival. Ugyanakkor a *Dothichizával*, kéregfekély megbetegedésekkel szemben ellenálló. A termőhelytűrése és így alkalmazhatósága is széles skálájú. Alkalmos a fajtaszortiment általános bővítésére, az óriásnyár és a korainyár esetenkénti leváltására.

Az ugyancsak Kopeczky Ferenc előállította sárvári euramerikai hibrid, a 'H—328' erőteljes növekedésével, kedvező törzsalakjával és ágasodási tulajdonságaival tűnik ki; a termőhelyi adottságokkal szemben az 'I—214' hez képest kevésbé igényes. Az óriásnyár termőhelyén alkalmas a fajtaválaszték bővítésére, ill. az óriásnyár helyettesítésére.

A Casale Monferrato-ból származó euramerikai 'I—45/51' olasz nyárra az erőteljes növekedés, a koronán végigfutó rendkívül egyenes törzs, a finomágúság jellemző. Korán parásodó, igen durva kérge a vadveszélyeztetett helyeken előtérbe helyezi a telepítését. Az időszakosan túlnedvesedő termő-

5. kép. 7 éves 'Pannónia'-nyár parcella, időszakosan túlnedvesedő, közepes termőrétegmélységű homoki határtermőhelyen. (Nyír-káta, nyár-klónkísérlet)

6. kép. 11 éves 'I-4/59'-fűz parcella, állandó talajvízhatású, mélyben sós kotus láptalajú, sekély-közepes termőrétegmélységű termőhelyen (Tyukod — Ecsedi-láp, fűz klónkísérlet)

helyeket, a külterjesebb kezelést jól elviseli. A *Dothichizával*, kéregfekély megbetegedéssel szemben gyakorlatilag rezisztens. Alkalmos a fajtaválaszték általános bővítésére, az óriásnyár és a korai nyár helyettesítésére.

A fűztermesztésben a 'Bédai egyenes' elnevezésű klón vált általánossá. Az úgyszintén már köztermesztésre engedélyezett 'I—1/59' olasz fűz termesztése még nem vált általánossá, igen kedvező növekedési és alaki tulajdonságai ellenére sem. A szaporítóbázis kiépítése most van folyamatban a Felsőtisza EFAG derecskei csemetekertjében. A most folyamatban levő fajtaminősítési eljárás körébe további két fűzklónt vontunk be.

Az 'I—4/59' olasz fűz Casale Monferrato-ból származik. Növekedése gyors, fatömeghozama — a termőhelytől függően — azonos, vagy 30—70%-kal is felülmúlhatja a „Bédai egyenes”-ét. Törzse feltűnően egyenes, hengeres, a koronán végigfutó. Az ágasodási tulajdonságai jóval kedvezőbbek a „Bédai egyenes”-énél. A vad feltűnően kerül. A külterjes kezelési körülményekre érzékenyebb, mint a „Bédai egyenes”. A kedvező tulajdonságait az erős többletvízhatás alatt álló termőhelyeken, kotus láptalajokon is megtartja.

7. kép. 11 éves 'Veliki Bajar'-fűz parcella, állandó talajvízhatású, mélyben sós kotus láptalajú, sekély-közepes termőrétegmélységű termőhelyen (Tyukod—Ecsedi-láp, fűz klónkísérlet)

A 'Veliki Bajar' fűzet Jugoszláviában szelektálták. Különösen a kezdeti növekedése erőteljes, de később is felülmúlja a 'Bédai egyenes'-ét, a fatömeghozama, pedig mintegy 25%-kal nagyobb amazénál. Egyenes, a koronán végigfutó törzs, finom ágrendszer jellemzi. Szélsőségesen külterjes fiatalkori kezelés esetén növekedésben alatta marad a 'Bédai egyenes'-ének. Eredményesen termesztendő az erős többletvízhatás alatt álló termőhelyeken és a kotus láptalajokon is.

A folyamatban levő fajtaminősítési eljárás befejeződése után a köztermesztésre engedélyezett nyárfajták száma várhatóan 13, a fűzeké 6 lesz. Máris folyamatban van további 12 nyárklón és 3 fűzklón előkészítése fajtaminősítésre, amely újabb 2—3 év múlva várható. Természetesen az így teljessé váló fajtaválaszték nem jelenti azt, hogy minden gazdálkodó mindegyik fajtát termeszti. De rendelkezésre áll az a fajtaszortiment, amelyből minden gazdálkodó kiválaszthatja azokat a fajtákat, amelyek a saját termesztési adottságainak és célkitűzéseinek leginkább megfelelnek, egyben elhárítják üzemen belül is az egy- vagy kevés klónú termesztésből adódó súlyos kockázatokat. Így segítheti elő a bővebb fajtaválaszték a nyár- és fűztermesztésben a biztonság és a gazdaságosság jelentős fokozását.